

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Pedagogická fakulta

Katedra výtvarné výchovy

Bakalářská práce

Panenko-umělecký artefakt

Design panenky ball jointed doll

Vedoucí bakalářské práce: Mgr. Josef Lorenc

Vypracovala: Lucie Ratschmanová

Obor: Výtvarná tvorba se zaměřením na vzdělávání

České Budějovice, 2012

Prohlášení

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že, v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění, souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích dne

Lucie Ratschmanová

Poděkování

Děkuji Mgr. Josefu Lorencovi za odborné vedení práce, cenné rady a laskavý přístup.

Dále děkuji své rodině za pomoc a podporu při studiu.

10 Abstrakt

RATSCHMANOVÁ, L. *Panenka-umělecký artefakt, Design panenky ball jointed doll*. České Budějovice 2012. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Pedagogická fakulta. Katedra výtvarné výchovy. Vedoucí práce Mgr. J. Lorenc.

Klíčová slova

panenka, role panenky v dětské hře, sběratelství panenek, historický vývoj panenek, umělecké panenky, BJD- ball jointed doll, významní umělci panenek, fantasy bytosti

Téma bakalářské práce je panenka, jako hračka, sběratelský předmět i umělecký artefakt. V teoretické části je popsán historický vývoj panenek. Je zde poukázáno na fenomén BJD, kloubových panenek. Tyto panenky spadají pod panenky umělecké, proto jsou zde představeni nejvýznamnější tvůrci těchto uměleckých panenek. Umělecké panenky jsou vytvářeny v různých žánrech, jedním z nich je i fantasy, proto vysvětlují možné alternativy v pojmenování a popisu.

Praktická část se zabývá designem panenky BJD inspirovaným fantasy literaturou. Byly zhotoveny tři panenky, elf, víla a mořská pannu, aby jejich podoba odpovídala charakteru a popisu bytosti.

Abstract

Doll- artistic artifact, Design ball jointed doll.

Key words

doll, the role of dolls in the children's game, collecting dolls, historical development of the dolls, art doll, BJD- ball jointed doll, important creators of the art dolls, fantasy creatures

The theme of this work is doll as a toy, collectible art and artifact. The theoretical part describes the historical development of dolls. It refers the phenomenon of BJD, ball jointed dolls. These dolls fall under the art doll, that is why I present the most important creators of these art dolls. Art dolls are created in different genres, one of them is fantasy, so I explain possible alternatives in the name and description.

The practical part deals with the design BJD inspired by fantasy literature. Were completed three dolls, elf, fairy and mermaid, so their image fits with the character and the description of the creatures.

Obsah

Obsah	6
1 Úvod	8
2 Panenka jako hračka i umělecký předmět.....	9
2.1 Role panenky v dětské hře	9
2.2 Sběratelství panenek	11
3 Historický vývoj panenek	13
3.1 Panenky ze dřeva, látky a keramiky	14
3.1.1 Panenky ze dřeva	14
3.1.2 Panenky z látky	15
3.1.3 Panenky z keramiky	16
3.2 Panenky z vosku, papírové masy a celuloidu	17
3.2.1 Panenky z vosku	17
3.2.2 Panenky z papírové masy	18
3.2.3 Panenky z celuloidu	19
4 Umělecké panenky.....	20
4.1 BJD- Panenky s kulovými klouby	22
4.2 Rozšíření ve světě	24
4.2 Významní umělci	25
4.2.1 Marina Bychková.....	25
4.2.2 Lidia Snul.....	26
4.2.3 Dale Zentner	26
4.2.4 Rachelle Bartel.....	27
5 Fantasy bytosti	28
5.1 Víly	30
5.2 Elfové.....	31
5.3 Mořské panny	33

6 Praktická část	34
6.1 Konstrukce panenky a výběr materiálu	35
6.2 Návrh podoby panenek	36
6.3 Popis výroby panenek	37
7 Závěr	40
8 Seznam použité zdrojů	41
9 Seznam příloh	42
I. Teoretická část-Historické panenky	44
II. Teoretická část-umělecké panenky a BJD	46
III. Obrázky fantasy bytostí	49
IV. Praktická část- přípravné skici a dokumentace	50
10 Abstrakt.....	4
Abstract.....	5

1 Úvod

Panenko je důležitá hračka ve vývoji dívek, která napomáhá začleňování do sociálních rolí. O této problematice píše J. Langmeier a D. Krejčířová v knize Vývojová psychologie a P. Janošová v knize Dívčí a chlapecká identita. Zároveň se o panenku zajímají i dospělí lidé, sbírají je pro okrasu, jako investici, nebo z důvodu pouhého zalíbení. Problematikou sběratelství se zabývá M. Třeštík v knize Umění sbírat umění.

Historie panenek je důležitá pro pochopení vývoje materiálů, ze kterých se panenky vyráběly a vyrábějí. Porcelán, je i dnes na vrcholu využívaných materiálů, nejsou však výjimkou ani panenky ze dřeva, či látky. Kniha věnující se historii panenek, Encyklopedie sběratele-hračky a panenky je od autorky L. Darbyshire. Zvláště u panenek uměleckých se tyto materiály stále používají. U panenek na hraní se využívá plast jakožto nejvhodnější materiál.

Umělci tvoří panenky na různé téma, pohádkové, hororové, nebo fantasy. A právě fantasy bytosti tvoří nezanedbatelnou část této práce. Jejich názvy jsou vlivem překladů zaměňovány a přiřazovány jiným bytostem. Zároveň si každý národ, dokonce i člověk, může pod jedním pojmem představit více stvoření. Kniha zabývající se fantasy bytostmi je Trpaslíci a elfové ve středověku od autora C. Lecouteuxe, Kniha elfů a víl od G. a D. Bandini a další.

Je zde objasněn pojem BJD, kloubové panenky pocházející původně z Japonska, na kterou navázali tvůrci uměleckých panenek, proto je zde popsána práce významných tvůrců tohoto žánru umění. Jelikož tento styl panenek vyzdvihlo Japonsko, je zde objasněno rozšíření tohoto fenoménu. Protože jsou tyto panenky celkem nové a u nás ještě nejsou moc známé, jako zdroje jsem použila internetové stránky umělců a jednu z českých stránek zabývající se touto problematikou. Konec bakalářské práce se věnuje popisu samotné tvorby těchto panenek. Jaký byl postup při výběru materiálů, konstrukci těla kloubové panenky i přiřazení panence osobnosti, tu pomohl utvořit výraz tváře, oděv a doplňky. Jako inspirace i zdroj nápadů sloužila kniha *Designing the doll* od Susanny Oroyan, která se zabývá designem panenek, částečně i panenek kloubových. Kniha *Creating lifelike figures in polymer clay* od Katherine Dewey byla využita při vytváření modelů z polymerové hlíny, a *Jak se dělá keramika* od S. Mattisona, sloužila jako pomocník při tvorbě sádrových forem a práci s porcelánem.

2 Panenka jako hračka i umělecký předmět

2.1 Role panenky v dětské hře

Hra v lidském životě hraje důležitou roli, již u kojence se dá hrou nazvat jeho sebepoznávání skrze své tělo, kterým vykonává a zkouší různé pohyby. Stejnou úlohu pro něj mají jednoduché předměty a hračky, které v batolecím období stejně jako své tělo, teprve poznává a snaží se pochopit jejich funkčnost. U batolete se hra projevuje pozorováním věcí, zkoumáním jich a samozřejmostí je i hledání svých možností, zkouší chodit, skákat, tleskat a jiné činnosti spojené s tělem.¹

Rodiče na hru dětí reagují různě, někteří se připojí, jiní si jeho hry nevšímají, ale většina rodičů děti ve výběru hračky usměrňuje a to přibližně od jednoho roku dítěte, kdy se hra chlapců a dívek začíná diferencovat.²

V této kapitole života se děti začínají s hračkami setkávat, panenky pro takto malé děti nemohou mít reálnou lidskou podobu, jsou převážně z látky, aby se dítě neporanilo. Hra s ní ještě zcela neplní funkci sociální, děti si převážně nehrají pospolu, ale každé zvlášť a nesnaží se napodobovat určité společenské role, jako je hra na maminku, nebo doktorku, jelikož dítě věci teprve poznává. Přesto už v tomto věku matky svým dcerám dávají na hraní panenky, plyšáky nebo hračky s dívčími motivy, jakožto symboly péče a starostlivosti, které jsou se ženskou rolí pevně spjaty. I takto výchova ovlivňuje rozdíly mezi oběma pohlavími, jelikož i malé děti vidí rozdíly jak v přístupu k nim, tak v předkládaných hračkách. Od chlapců se naopak očekává síla a logika, ve výběru hraček dávají rodiče přednost stavebnicím a autíčkům.

Nejtypičtější je ovšem hra předškolních dětí, která už není zaměřena na poznávání svého těla a okolních předmětů, ale vyznačuje se prováděním nových činností, jako je to u konstrukčního, realistického typu hry, kdy dítě zkouší modelovat z modelíny, kreslit či skládat dřevěné kostky do tvarů. Iluzivní hrou dítě rozvíjí svou fantasií, věcem uděluje jiné funkce, než mají, klacek se stane zbraní a hadřík peřinkou pro panenku. Hraní si na prodavače, tatínka a maminku nebo princeznu zahrnuje hra úkolová, která

¹ Srov. LANGMEIER, J.; KREJČÍROVÁ, D. *Vývojová psychologie*, Praha: Grada Publishing 2006. s. 100-101

² Srov. JANOŠOVÁ, P. *Dívčí a chlapecká identita- vývoj a úskalí*, Praha: Grada publishing 2008. s. 96

má důležitou sociální roli. Dítě si hraje na to, co vidí a tím si ujasňuje svůj sociální status.³

Děvčata si nejraději hrají s panenkami, které symbolizují člověka, zvířátka ve formě hraček, nebo i se svými domácími mazlíčky. Při hře si nejčastěji hrají na maminku, vaření, uklízení, čímž dochází k rozvoji kognitivních a motorických schopností a dovedností.⁴

A právě v předškolním a mladším školním období má panenka nezastupitelné místo, většina holčiček ji upřednostňuje před jinými hračkami, nebo má zájem o hračky celkově spojené s ženskou rolí, i když se i u dívek setkáváme s hraním například s autíčky. Hra s panenkou děvčata připravuje na jejich budoucí úlohu matky. Snaha starat se a o něco pečovat je u děvčat nejspíš více rozvinutá, než u chlapců, ale je to dáno i odlišnou výchovou obou pohlaví. Hraní holčiček více podporuje rozvoj jemné motoriky, jelikož si oproti klukům hrají spíše s malými předměty, jako je třeba dětské nádobíčko, převlékají panenky, nebo jim češou vlásy, k čemuž je zapotřebí více koordinace a snahy. Chlapci si naopak hrají s auty, stavebnicemi a náradím, více než děvčata si hrají venku, hrají fotbal, běhají a panuje u nich větší soutěživost než u děvčat. U holčiček se setkáváme ve hře spíše s kooperací.

V dospělosti hra přebírá oddechovou úlohu avšak rozdělit hru a práci zcela nelze, i když je hra braná jako zábava a rozptýlení od práce, může být i práce pro někoho jakousi hrou a naopak.⁵

Panenko se z hračky plní snahu začlenit dítě do společnosti, stává předmětem zájmu, který je osobě něčím blízký. Některé ženy na panenky šijí, čímž rozvíjí své řemeslné dovednosti, zároveň však aktivně odpočívají, což se dá zařadit i mezi určitý typ hry.

³ Srov. LANGMEIER, J.; KREJČÍŘOVÁ, D. *Vývojová psychologie*, Praha: Grada Publishing 2006. s. 100-101

⁴ Srov. JANOŠOVÁ, P. *Dívčí a chlapecká identita- vývoj a úskalí*, Praha: Grada publishing 2008. s. 126

⁵ Srov. LANGMEIER, J.; KREJČÍŘOVÁ, D. *Vývojová psychologie*, Praha: Grada Publishing 2006. s. 100

2.2 Sběratelství panenek

I když má mnoho lidí doma plnou knihovnu, jen málo z nás by jí nazvalo sbírkou, i když se v ní může nacházet až tisíc knih. To co sbírku odlišuje od běžného vlastnění věcí, je především její nepotřebnost, jelikož nikdo nepotřebuje mít doma všechna vydání *Babičky* od Boženy Němcové, ani první vydání významných českých děl. Běžnému člověku nebude záležet na tom jaké vydání vlastní. Aby sbírka mohla být sbírkou, je také důležité množství, jelikož jedna věc ač hodnotná, nemůže být takto nazývána.⁶

Právě nepotřebnost je u sbírání panenek velmi zřejmá, jelikož nejde o panenky hrací. Sběratelem se člověk může stát i nevědomě, panenka ho něčím zaujme, zalíbí se mu a chce jí vlastnit pro své potěšení, pak ho osloví jiná a nakonec se začne rýsovat malá sbírka. Aby však byla sbírka hodnotná, měl by mít vlastník nějakou představu, nesbírat vše co zahlédne, ale najít si určitý směr, kterého se bude držet. Například bude sbírat pouze panenky od jednoho umělce, dětské, představující dospělé ženy, z určitého materiálu, nebo žánru.

Sběratelé sbírají umění kvůli zdobící, reprezentativní funkci a také kvůli zalíbení v krásnu. Zdobení čehokoliv je člověku vlastní, snaží si tak zútulnit prostory, ve kterých tráví čas. Někdo jako výzdobu využívá háčkované dečky, samorosty a někdo sáhne po uměleckém díle, které je pozoruhodné a jeho obsah je komplikovanější. Každé umělecké dílo v sobě nese část života umělce, ten do díla vkládá něco ze sebe a dílo se tak sává něčím pozoruhodným, tragickým a velkolepým, pro co je umělec ochoten se obětovat, nebýt pochopen, nebo i zemřít.⁷

Panenky vídáme častěji v dětských pokojíčkách, než v obývacím pokoji, ale jsou lidé, kterým slouží právě na okrasu. Starožitné, nebo i dnešní umělecké, autorské panenky se stávají stále více populární. Jejich umělecká hodnota je pro někoho srovnatelná s obrazem či sochou, pro někoho je koupě panenky od slavného umělce investice. Panenka, ačkoliv je pouze jakási imitace člověka, má svoje osobité kouzlo, není to jen socha, která stojí v prostoru, ale cosi nám při pohledu na ní připomene dětství.

⁶ Srov. TŘEŠTÍK M, *Umění sbírat umění*, Praha: Gasset 2006. s. 21-23

⁷ Srov. TŘEŠTÍK M, *Umění sbírat umění*, Praha: Gasset 2006. s. 8-9

Člověk, který se chce uměleckým předmětem reprezentovat, nepřemýšlí nad tím jak prostor zkrášlit, nebo naopak jak jeho nedostatky upozadit. Chce jím říci něco o sobě, podniku, nebo organizaci a umělecké dílo je k takovému účelu ideální.⁸

Právě panenka byla dříve reprezentativním předmětem, jelikož jí vlastnili převážně lidé z vyšších vrstev, bylo to jakási známka luxusu. Dá se říct, že rodina jenž jí vlastnila, tak dávala najevo, že si jí mohou dovolit. Panenka nebyla vždy hračkou pro děti, podobně jako dnes se o panenky zajímali stejnou měrou i dospělí, ať už kvůli reprezentaci, kterou jim dražší exempláře zajišťovaly, nebo kvůli jejich samotné zálibě v panenkách.

Dalším důvodem proč lidé sbírají umění i jiné věci, je ten, že se jim umělecký předmět zkrátka líbí. Lidí, kteří se obklopují uměním kvůli jejich estetické funkci, jsou ve skutečnosti uživatelé, nevyhledávají jej proto, aby si jím vyzdobili svoje prostory, ani pro jeho reprezentativní funkci, ale je pro ně hlavní to, že jim daný předmět dělá radost a esteticky na ně působí.⁹

Většina sběratelů k panence přijde tímto způsobem, jelikož koupě panenky převážně nebývá investice, která by rapidně rostla na hodnotě, funkci ozdobnou zajisté mají, ale největší pravděpodobnost pro touhu je vlastnit, bude zalíbení v nich. Panenky bývají krásné a něžné, některé však zaujmou naopak svou bizarností či morbiditou, ani takové panenky nejsou v uměleckém světě výjimkou a jejich výroba naznačuje tomu, že poptávka po nich není neobvyklá.

⁸ Srov. TŘEŠTÍK, M. *Umění sbírat umění*, Praha: Gasset 2006. s. 9-10

⁹ Srov. Tamtéž s. 10-11

3 Historický vývoj panenek

První předobraz a vznik panenky nacházíme již v nejstarších civilizacích v Egyptě, Řecku a Římě, vyráběly různé sošky a figurky z kamene, hlíny, dřeva i látky. Snahou bylo vyrobit imitaci člověka, kterou lidé využívali k náboženským účelům, obřadům nebo jako amulet. Ty pak vkládali do hrobů dětí i dospělých, z doby starověkého Řecka byly nalezeny terakotové figurky, které mohly sloužit právě jako panenky. V průběhu jejich vývoje byly tvořeny z různých materiálů a stejně jako móda podléhaly určitému vkusu doby. Nejpoužívanější pro výrobu byla látka a dřevo jakožto snadno dostupný materiál. Postupem času se začal využívat vosk, papírová hmota a porcelán, k tomu především vedl vznik nového průmyslového odvětví, který se věnoval výrobě panenek. Panenky a celkově hračky byly dříve vymožeností převážně bohatší vrstvy, až v 18. a 19. století byly panenky součástí i chudších rodin.¹⁰

Počátek vzniku panenek můžeme nalézt již v pravěku, jelikož dochované sošky mohou být jakýsi předobraz hračky. I když jejich funkce mohla být z počátku jiná, sošky byly jen snahou o napodobení skutečnosti, kultovní předměty, nebo talismany, mohly stejně tak dobře sloužit pro zabavení dětí. Panenky, které svým dětem vyráběli rodiče doma, se většinou nedochovaly, jelikož byly z choulostivých materiálů, jako je látka a dřevo. Avšak v 17. století se již začaly vyrábět panenky ve velkém, i když byly dřevěné, dochovalo se jich mnohem více, než panenek domácí výroby. Od tohoto okamžiku, se výroba panenek stala samostatným průmyslovým odvětvím. Jejich autoři, či továrny česali panenkám vlasy do dobových účesů a oblékali je do módního oblečení. Každá doba měla svou panenku, která odrážela módu i osobitost společnosti. I když panenky plnily převážně úlohu hry, byly bohatě zdobené a propracované, jelikož snaha o dekor a zdobnost je člověku vlastní. Výrobci zdokonalovaly proces výroby, i samotné materiály a snažili se docílit realistického zpracování, které bude odolné vůči dětské hře. Od dřeva se přes papírovou masu dostali k porcelánu, ten nahradil celuloid a v dnešní době se pro své vlastnosti využívá plast. Je vhodný pro velkovýrobu, je velmi odolný, neloupe se, drží tvar a díky formám je výroba rychlá, ale takto vyrobená panenka je jednou z mnoha. Pro ty co od panenek očekávají estetický zážitek, jsou panenky umělecké.

¹⁰ Srov. DARBYSHIRE, L. *Encyklopedie sběratele- hračky a panenky*, Praha: Svojtka & Co, 1999. s. 21

3.1 Panenky ze dřeva, látky a keramiky

3.1.1 Panenky ze dřeva

Díky své dostupnosti bylo dřevo jedním z prvních materiálů používaný k výrobě panenek. „V 17. a 18. století byla dřevořezba nejvíce rozšířena v Grödnertalu v rakouském Tyrolsku, v Bavorsku a Durynsku v Německu. Tyto hustě zalesněné oblasti poskytovaly samozřejmě ideální podmínky pro průmysl založený na dřevořezbě a je proto snadné pochopit, proč zde dosahoval takového rozmachu.“¹¹

Jednou z ideálních oblastí pro dřevořezbu bylo město St. Ulrich v Grödnertalu v Rakousku. S největší pravděpodobností zde započala výroba panenek díky silně zakořeněné náboženské víře. Výroba náboženských figurek se postupem času proměnila ve výrobu panenek pro děti. První panenky byly jednoduché, vyrobené z jednoho kusu dřeva, nenamalované a jejich proporce odpovídaly dospělému člověku. Až později je lidé začali barvit a opatřili jim jednoduché ruce, které k tělu přilepili nebo je opatřili mechanismem, díky kterému byly paže pohyblivé.¹²

Dalšími významnými výrobci dřevěných panenek byla Francie a Británie. Panenka Queen Anne- tento typ panenky podle názvu pochází z Británie z dob královny Anny. „Ve skutečnosti však některé z nich pocházejí z doby ještě před královnou Annou, která vládla od roku 1702 do roku 1714, a jiné se vyráběly ještě v 19. Století.“¹³ Těla byla obráběna na soustruhu, hlava však byla ručně vyřezávaná. Nohy a ruce byly vyřezávané zvlášť a po nalakování byly připojeny k tělu. Ruce se připevňovaly pomocí látky a druku, nohy byly propracované a připevněné k tělu byly pomocí drážek. Obličej byl malovaný, z počátku bylo obočí malováno malými černými tečkami, bylo to takzvané „vyšité“ obočí. Dalšími typy dřevěných panenek jsou dřevo-kloubové a kramářské. Kramářské panenky pochází z viktoriánské doby, kdy pro své rozptýlení dělali panenky v podobě podomních obchodnic a vyráběly k nim různé zboží k prodeji.¹⁴

¹¹ DARBYSHIRE, L. *Encyklopedie sběratele- hračky a panenky*, Praha: Svojtka & Co, 1999. s. 24

¹² Srov. Tamtéž s. 24

¹³ Tamtéž s. 25

¹⁴ Srov. Tamtéž s. 24-26

3.1.2 Panenky z látky

Látkové a hadrové panenky patří u dětí k velmi oblíbeným, dají se lehce chovat a jsou pro hraní ideální. Materiál, z kterého jsou vyrobeny, byl používán již nejstaršími civilizacemi, proto látkové panenky patří zároveň i k nejstarším. Jelikož jejich výroba nebyla náročná a bylo možné si je vyrobit doma, byla tato panenka často i v chudých rodinách, které si jinou panenku nemohly dovolit. Nebylo výjimkou, že byly tyto panenky využívány k reklamním účelům. Významným jménem v oboru látkových panenek bylo Käthe Kruse, která se narodila v roce 1883 ve Slezsku. Tato žena byla malířka, její manžel byl sochař a své panenky vytvářela podle svých dětí. Nejdříve byl zhotoven model hlavy, podle kterého vytvořily formy. Do těch následně vtačili látku namočenou v lepidlu a po zaschnutí byla vyplněna a malována. Rané panenky měly zarmoucené výrazy, které v sobě nesly smutek první světové války.¹⁵

„Do roku 1828 měly panenky Käthe Kruse volně přišité hlavy; otáčecí hlavy se začaly vyrábět v r. 1929. Od r. 1910 do r. 1929 měly všechny malované vlasy, po čemž byly zavedeny paruky z pravých vlasů, které získaly velkou popularitu, i když modely s malovanými vlasy se také částečně vyráběly.“¹⁶

Tyto panenky patřily vždy k těm drahým, a proto nebyly běžnou součástí rodin, ale pouze movitějších lidí. Panenky se pod tímto jménem vyráběly i celuloidové a dále panenky, jejichž hlavička byla zhotovena ze syntetiky, avšak nadále se vyráběly hlavy látkové. I po smrti Käthe Kruse v roce 1968 výroba panenek pokračovala a panenky je možné zakoupit i dnes.¹⁷

Panenky od Käthe Kruse byli jedny z nejvýznamnějších panenek v Německu, naproti tomu panenky Lenci byly to samé pro Itálii, jsou vyráběné dodnes a jejich označení Lenci je používáno od roku 1922. Mají celoplstěné hlavy i těla s rozdělenými končetinami. Jejich dětské, boubelaté a malované obličejí mají někdy jakoby nazlobený výraz. Vyráběly se však i panenky představující dívky nebo paní. Charakteristické bylo oblečení, které bylo převážně šité z plsti, a díky němu byl osobitý vzhled panenky dovršen.¹⁸

¹⁵ Srov. DARBYSHIRE, L. *Encyklopedie sběratele- hračky a panenky*, Praha: Svojtka & Co, 1999. s. 49-50

¹⁶ Tamtéž s. 50

¹⁷ Srov. Tamtéž s. 50-51

¹⁸ Srov. Tamtéž s. 51

3.1.3 Panenky z keramiky

„Hlavy těchto panenek jsou ze tří různých typů keramiky- porcelán, parian (bílý biskvit) a biskvit (neglazovaný porcelán).“¹⁹

Porcelánové panenky, neboli „porcelánky“ se vyráběly od roku 1930 a jejich výroba přetrvávala dále i v 19. století. Stejně jako u panenek z papírové masy bylo možné koupit hlavy samostatně, tělo bylo možné vyrobit doma. Panenky, které byly celé z tovární výroby, měly látkové, nebo kožené tělo a porcelánovou hlavu, nohy a ruce. Krk panenky plynule navazoval na dekolt, ve kterém jsou otvory určené pro připevnění k tělu. Vše se vyrábělo odléváním do forem a následným vypalováním. Jako úprava povrchu sloužila bílá glazura, představující pleť. Oči měly většinou barvu modrou, tváře byly zatónované do červena. Vlasy malovali převážně černě nebo hnědě a byly vymodelovány do celé řady účesů- drdoly, lokny, vlasy sčesané na pěšinku nebo se stuhou, blond vlasy se začaly vyskytovat až po roce 1860. Po tomto roce došlo k více změnám, panenky dostávaly více dětskou podobu, měly kratší krky, buclatější tváře a účesy se začaly zkracovat. Na přelomu 19. a 20. století však atraktivita těchto panenek pominula.²⁰

Parianové panenky se vyráběly od roku 1850-1880. Jejich název je odvozen od jejich bílého matného vzhledu připomínající bílý mramor. Tyto panenky na rozdíl od „porcelánek“ mívaly převážně blond vlasy a některé měly náušnice, hlavy však opět byly prodejné samostatně. Panenky mívaly především modře namalované oči, občas se vyskytly i hnědé nebo skleněné.²¹

Panenky biskvitové jsou vyrobeny z neglazovaného porcelánu, místo glazury se panenka vypaluje spolu s vypalovací barvou. Biskvit se při výrobě panenek používal od poloviny 19. století do 30. let 20. století. Panenky měly již otáčecí hlavu s důlkem, do kterého zapadl krk na dekoltu, tak se dala hlavička otáčet. Oči byly zpočátku malované, skleněné a později mrkací. Na výrobu těl se používaly různé materiály- kůže, dřevo i plech. Oblečení a účesy panenek byly módní a díky svému vzhledu jsou dodnes vyhledávaným zbožím sběratelů.²²

¹⁹ DARBYSHIRE, L. *Encyklopedie sběratele- hračky a panenky*, Praha: Svojtka & Co, 1999. s. 38

²⁰ Srov. Tamtéž 38-41

²¹ Srov. Tamtéž 43-44

²² Srov. Tamtéž s. 47

3.2 Panenky z vosku, papírové masy a celuloidu

3.2.1 Panenky z vosku

„Vosk byl v Evropě používán jako umělecký prostředek již od středověku- pohřební podobizny a květinová výzdoba byly často vyobrazeny z vosku- a v Itálii v 15. století se často používal k tvorbě portrétů významných lidí v životní velikosti.“²³

Když dřevěné panenky z počátku 18. století začaly ztrácet na kvalitě, byla technika využívaná při výrobě portrétů z vosku logickým tahem pro výrobce panenek. Jejich pracně vkládání očí a propracované oděvy a účesy však začlenily panenku do zboží určeného pro majetné a panenka z vosku tak byla jistou známkou luxusu. Pouze z počátku používali čistý včelí vosk, postupem času techniku výroby zdokonalovali přidáváním jiných vosků a snažili se docílit přirozenějšího tónu lidské pleti pomocí barviv. Pro větší lesk a menší tavitelnost přidávali Carnaubský vosk, který se taví až při 90 °C. Jako barviva se používal například karmín nebo olovo.²⁴

„U voskových panenek existují tři typy hlav. Plné, vylévané a povoskované hlavy s kompozitu nebo papírové masy.“²⁵

Plné hlavy panenek se vyráběly odléváním do rozehřátých forem, vosk se před odlitím dobarvoval barvivou pro přirozenější barevný tón. Vlasy nebyly tvořeny pomocí paruk, ale modelovány spolu s rysy obličeje už při výrobě formy, skleněné korálky pak sloužily jako oči. Po vychladnutí vosku se domalovaly vlasy a obličej. Vylévané voskové hlavy byly též odlévány do forem avšak s tím rozdílem, že se nechala zatuhnout na stěhách formy jen část vosku, aby se utvořila jakási skořápka a zbytek vosku byl vytlačen. Po zatuhnutí vosku byla hlava vyjmuta z formy, vyřízly se otvory pro oči a následně se roztaveným voskem oči do připravených otvorů přilepily. Dokončená panenka měla domalovaný obličej a paruku, tělo bylo látkové, hlava se k němu připevňovala pomocí otvorů v ramenní výztuži. Povoskované panenky- v polovině 19. století se kvůli snížení nákladů za vosk, začaly vyrábět panenky povoskované. Využívalo se jádra z kompozitu nebo papírové masy, která se ponořila do roztaveného vosku. Do tohoto typu hlavy se již používaly mrkací oči, jelikož takto zhotovená hlava byla pevnější. Jelikož je panenka zhotovena ze dvou materiálů, každý

²³ DARBYSHIRE, L. *Encyklopedie sběratele- hračky a panenky*, Praha: Svojtka & Co, 1999. s. 32

²⁴ Srov. Tamtéž s 33-35

²⁵ Tamtéž s. 35

se rozpíná a smršťuje vlivem prostředí v jinou dobu, bývá její obličej někdy lehce zdeformován²⁶

„Některé modely mrkacích očí mají drát, jímž se otvírání a zavírání očí ovládá, drát je vyveden z těla v úrovni pasu. Takové oči se začaly vyrábět kolem roku 1825.“²⁷

3.2.2 Panenky z papírové masy

Papírová masa, neboli papier mâché – „*Papírová drť v kombinaci s bělící přísadou a vhodným lepidlem; materiál používaný k výrobě hlav a těl panenek na počátku 19. století. Koncem 19. století byl vyvinut druh této papírové masy, který mohl být vléván do formy místo lisování. Tato směs byla pevnější a trvanlivější než předchozí.*“²⁸

Jako plnidlo se používal písek, mouka, hlinka, křída nebo jíla a funkci lepidla plnila arabská guma a škrobová pasta. Aby panenky tolik nepřitahovaly různé hlodavce, někteří tvůrci do směsi přidávali i různé pryskyřice, oleje a repelenty. Výjimkou nebyly ani vonné esence, které v papírové mase měly zamaskovat pach lepidla. Každý výrobce pak udržoval složení své směsi v tajnosti. Jelikož výroba tohoto materiálu nebyla drahá, začaly se panenky vyrábět v továrnách vybudovaných v blízkosti papíren, tak měly zajištěný snadný přísun hlavní přísady. Panenky byly vyráběny vtlačení hmoty do sádrových forem, která se pak nechala uschnout. Z papírové masy se panenky nejvíce vyráběly v Británii, Německu, Americe a Francii. Oproti hlíně se papírová masa nemusí péci, ale suší se na vzduchu, není tak těžká, je více odolná a dá se na ní aplikovat více druhů povrchových úprav. Prodávaly se hotové panenky, které měly z papier mâché zhotovenou hlavu, někdy ruce, nohy a látkové tělo. Hlava byla jemně malovaná, opatřena povrchovou úpravou, tvrdě vypalovaným lakem nebo voskováním, které mělo chránit malbu před opotřebením. Na hlavách měly paruky, zaznamenávající dobové účesy, vlasy jsou zapletené do copů, nebo natočené do kadeří. Běžně se prodávaly samostatné hlavy, kterým vyrobila tělo majitelka doma, tím se panenky staly dostupnější.²⁹

²⁶ Srov. Tamtéž s 35-36

²⁷ DARBYSHIRE, L. *Encyklopedie sběratele- hračky a panenky*, Praha: Svojtka & Co, 1999. s. 36

²⁸ Tamtéž s. 99

²⁹ Srov. Tamtéž s. 28- 30

Nejvíce známé jsou tři typy, Gregoriánské, povoskované panenky z papírové masy, kloboučnické a panenky firmy M & S Superior. Kloboučnické modely a panenky s vysokými účesy – tyto panenky měly tělo z kozinky, hlavu z papier mâche a nohy ze dřeva. Proslulé byly svými vypracovanými účesy, které nebyly pro nasazování klobouků vhodné. Proto název- kloboučnické modely není příliš opodstatněný. M & S Superior byly panenky opatřeny glazurou, která byla poměrně křehká a časem žloutla, proto se jich nedochovalo mnoho. A nakonec panenky povoskované, jejichž jádro bylo tvořeno z papírové masy, která se ponořila do roztaveného vosku. Tímto stylem se dělaly i portrétní panenky známých lidí, ty měly velmi věrohodně zhotovené účesy.³⁰

3.2.3 Panenky z celuloidu

Celuloid je materiál vyroben bratry Hyattovy v roce 1869, byla to látka vytvořená z kafru a nitrocelulózy. Dá se říct, že je to jeden z prvních syntetických materiálů, který se ale nepoužíval pouze pro výrobu panenek, ale byl hojně využíván i v domácnosti. Nahradil materiál jako slonovina a dřevo, které využívali k výrobě kartáčků a hřebenů. Celuloidové panenky se vyráběly už v roce 1873. Celuloid měl při výrobě panenek nahradit jiné materiály díky svým vlastnostem, ale postupem času se ukázaly jeho nedokonalosti, tenká vrstva se dala velmi lehce promáčknout, tlustá praskala, na slunci zpuchřel, i přesto byl využíván převážně kvůli tomu, že se nedrolil a neloupal. Ústup celuloidových panenek probíhal ve 20. a 30. letech 20. století, až se nakonec přestaly vyrábět úplně. Výrobci panenek po nástupu celuloidu začaly využívat pro výrobu panenek celuloidových i formy po panenkách biskvitových, panenky pak měly i stejná výrobní čísla, ale oproti biskvitovým byly levnější. Avšak tyto panenky jsou cennější a dražší než baby celuloidové panenky.³¹

³⁰ Srov. DARBYSHIRE, L. *Encyklopedie sběratele- hračky a panenky*, Praha: Svojtka & Co, 1999. s. 31

³¹ Srov. Tamtéž s. 53-54

4 Umělecké panenky

Pod pojmem panenka si často představíme okatou holčičku s hezkými vlásky, která slouží ke hře holčiček, ale i ona může vyjadřovat nesouhlas s dobou, nebo může pohoršovat stejně jako jiná umělecká díla. Autorské panenky nejsou na hraní, nemusí mít pohyblivé končetiny, mohou to být jakési malé sošky na podstavci, nebo naopak mohou být celokloubové. Mohou být z látky, polymerové hmoty, porcelánu, papírové hmoty, samotvrdnoucí hmoty, pryskyřice a mnoho dalších materiálů. Často se u takovýchto panenek setkáme se zkratkou OOAK, která znamená One of a kind, tudíž je vyroben pouze jediný exemplář.

V roce 2011 v Praze se konala mezinárodní prodejní výstava uměleckých panenek pod názvem Doll Prague exhibition. Bylo zde možné vidět panenky ze všech možných materiálů a různých stylů, spolu se svými výtvoři zde byly i jejich autoři. Kromě panenek, zde byly vidět i plyšovi medvídci a loutky, které jsou díky svým kloubům částečně podobné i panenkám BJD, několik těchto panenek zde bylo také zastoupeno.

Podobně jako je tomu v jiném uměleckém odvětví, tak se i výroba a styl umělců liší, někteří umělci tvoří panenky dětské, něžné a realistické jako například Laura Scattolini z Itálie, vytváří panenky z polymerových hmot, vlasy z mohéru a šaty jsou šité z kvalitních látek, jako je hedvábí. Panenky podobné těmto vytváří i Giuseppina Trani také z Itálie. Panenky obou umělkyně mají realisticky provedené rty pomocí laku, které vypadají stejně jako u malých dětí vlhké od slin.

Tato technika se využívá i u panenek Reborn, neboli znovuzrozený. Tyto panenky jsou velmi realistické, až naturalistické, mají namalované žilky, novorozenecké flíčky, nehtíky, nosní dírky bývají proříznuté, jejich tělíčko je vyplněno tak aby byla váha rozmístěna podobně jako u živého dítěte. Používá se i již zmíněný lak, který má představovat sliny, slzy či rýmu. Tyto panenky na někoho působí až morbidně kvůli jejich realistickému provedení.

Ačkoliv existuje řada odpůrců těchto panenek, našlo se jejich využití i v terapii, v rodinách a hlavně u žen, které přišli o dítě, se využívají pro vyrovnání se s touto situací. I když jejich přítomnost může pomoci, na druhou stranu může i ublížit, proto tato

terapie je možná jen pod dozorem lékařů, jelikož se žena může na panenky velmi silně upnout a díky tomu se odpoutat od reálného světa.³²

Naprosto odlišné jsou panenky Galiny Dmitruk z Běloruska, její panenky jsou stylizované a vzezřením nezvyklé. Jsou ze samo-tvrdnoucí hmoty, využívá starožitné hedvábní, krajky, stužky, korálky a další materiály. Typické pro její panenky jsou nadměru štíhlé a dlouhé nohy, ruce i tělo, obličej má výrazně velké oči i rty a celkově panenka působí trochu morbidně, ale přesto elegantně.

Na pomezí realistické a stylizované panenky jsou panenky od Světlany Pekarovsky z Izraele, jsou jakoby zasněné až pohádkové, jejich obličej je klidný a harmonický. I oblečení panenek působí jako z pohádky a je v nich cítit inspirace z předešlých slohů a stylů. Podobné avšak trochu jiné jsou panenky od umělkyně z Ruska, Ira Deineko vytváří panenky, jemné, které působí trochu fantasijně a to především díky materiálům a provedení oděvů.

Mezi další typ panenek, který bylo možné na výstavě vidět, byly BJD, kloubové panenky a jim podobné marionety. Výrobou marionet a kloubových panenek se zabývají Štěpán a Petr Brabencovi a Eva Hodinková. U loutek se často využívá dřevo jako materiál pro výrobu, i tito umělci ho právě využívají, jsou celé ze dřeva a namalované, nebo mají ušité oblečení.

³² Srov. Pro koho jsou reborn panenky vhodné. RebornPanenky.cz [online]. [cit. 2012-04-15]. Dostupné z <http://www.rebornpanenky.cz/pro-koho-jsou-reborn-panenky-vhodne/>

4.1 BJD- Panenky s kulovými klouby

BJD je anglická zkratka pro ball bointed doll, tedy panenky s kulovými klouby. Díky těmto kloubům jsou velmi pohyblivé a lze je nastavovat do různých poz. Jejich tělo je odlité z polyuretanové pryskyřice a dále broušeno. Polyuretanová pryskyřice je odolnější než porcelán, kterému je tento materiál podobný. Na druhou stranu je však křehčí než plast a při neopatrném zacházení se může stát, že se některý kus může ulomit, či naštípnout. Jelikož jsou odlitky duté, dá se jimi protáhnout kulatá guma, která se uvnitř uváže, drží tělo pohromadě a zároveň dokáže udržet panenky v poloze, do které ji dáte. Panenka by měla sama o sobě stát, ale je vhodné být při jejím polohování obezřetný, kvůli možnému poškození při pádu.³³

Vzhled těchto panenek zpočátku ovlivnilo anime a manga, které jsou v Japonsku, dnes i ve světě velmi populární. Manga je japonský komix a styl kresby, kterým se kreslí komixy a anime. Tyto filmy jsou typické postavami, které mají oproti proporcím těla větší hlavu. Charakteristické rysy obličeje jsou velké oči, malý jen naznačený nos a drobná ústa. I když jde o film vytvořený plošnou animací jako převážná část filmů Walta Disneyho, s kreslenými pohádkami tohoto druhu bychom je těžko srovnávali. Animovaný film nemusí nutně znamenat název pro dětské pohádky. Podobně jako u mangy existují různé druhy a žánry, jak pro děti tak pro dospělé. Kromě klasického pohádkového žánru se setkáváme s fantasy příběhy, sci-fi i horory. Poměrně známé jsou anime filmy Hrob světlušek a Zámek v oblacích.

Tyto panenky jsou výjimečné tím, že je možné si vytvořit zcela originální panenku. Při objednávání si můžete vybrat, jak velkou panenku chcete, jakou z nabízených barev těla, barvu očí, stříh a barvu vlasů, dokonce jsou na výběr i různé obličeje. Lze si k nim dokoupit i další oči a paruky a ty pak obměňovat, rozhodnout se můžete, jestli chcete panenku namalovat od profesionálů, nebo si je namalujete sami. Základní panenka je nahá, ale je možné si k ní pořídit i oblečení a oděv, nebo si ho ušít. Jelikož je výroba této panenky náročná a to i právě pro možnost výběru jednotlivých částí, které se vyrábějí až při objednání, odpovídá jejich hodnotě i jejich cena. Ta se pohybuje podle velikosti a typu panenky přibližně od 2000 až 20 000 Kč. Vyrábějí se různých rozměrů,

³³ Srov. Asijské kloubové panenky – Ball jointed dolls. O Japonsku.cz [online]. 2010 [cit. 2012-04-14]. Dostupné z <http://www.ojaponsku.cz/asijske-kloubove-panenky-ball-jointed-dolls-1290/>

každá firma nabízí jinak veliké panenky, i co se týče proporcí. Jejich velikost se pohybuje od 20 cm až do 90 cm.

Cena panenky naznačuje tomu, že tyto panenky nejsou určené na hraní dětí, ale jako sběratelský předmět. Jejich majitelé je využívají k focení, je možné je zahlédnout ve videoklipech, nebo je jejich majitelé mají pouze proto, že se jim líbí. Hodně z nich panenkám utváří jedinečnou osobnost, mohou si je sami namalovat, nebo domalovat, dát jim určitý styl díky oblečení, očím a parukám. Také se s nimi pořádají BJD srazy, kde se setkávají lidé s těmito panenkami.

Panenky, které jsou pohyblivé díky kulovým kloubům, vytvářejí umělci jako umělecké panenky. I když název BJD pochází z Japonska a označuje panenky z polyuretanové pryskyřice, pod tímto názvem se tyto umělecké panenky také vyrábí. Klouby, které zaručují panence pohyblivost, umělce láká, jelikož tak panence vnesou nový rozměr. Umělci vytvářející tyto panenky, jim většinou nedělají vyměnitelné oči a paruky. Jelikož umělecká panenka má již od tvůrce utvořenou osobnost.

Existují také panenky sběratelské tohoto druhu, které mohou být o něco levnější, bývají vyrobené podobně jako panenky barbie, ale jejich kvalita je o něco vyšší. Výrobcem takovýchto panenek je společnost Roberta Tonnera, která dnes vyrábí takzvané Tonnerky, panenky vzhledem trochu připomínají panenky barbie, ale mají více lidské proporce, jsou štíhlé a elegantní. Rober Tonner vyrábí i další typ panenky, která působí mladistvěji a je oblékaná do romantických a módních oděvů, pod názvem Ellowyne Wilde. Zástupkyní extravagantnějších panenek jsou Evangeline Ghastly, které připomínají hrdinku z Adamsovi rodiny.

Stále více se rozmáhá trend netradičních panenek ve styly gothik, lolita, punk, steam punk a jiné. Majitelé či výtvarníci panenky záměrně hyzdí, malují jim rány, jizvy, či jiné morbidní ozdoby, které mají panence dodat na jedinečnosti a výjimečnosti. Firma Mattel se nechala inspirovat od kloubových panenek a též začala vyrábět pohyblivé panenky na hraní, ale kupují si je i sběratelé. Nedávno tato firma uvedla na trh novinku v podobě panenek Monster High, které uspokojily poptávku po něčem novém a trochu morbidním. Tyto panenky mají štíhlá tělíčka, na nichž je neproporčně velká hlava, panenky tak působí roztomile a zvláštně. Jsou pohyblivé a každá z nich představuje děti nějakého monstra, dceru upíra, Frankensteina nebo Fantoma opery.

4.2 Rozšíření ve světě

První panenku s kulovými klouby vytvořil německý umělec Hans Bellmer v roce 1930. Hans Bellmer své panenky fotil a vytvářel z nich surrealistická umělecká díla. Inspiroval japonské umělce, ti vytvářeli panenky z biskvitu, které byly vysoké až 120 cm. Tyto panenky nevypadaly jako dnešní BJD, jelikož se za tu dobu kloubový mechanismus zdokonalil. V roce 2007 v Americe vznikla první společnost vytvářející typické BJD. Od roku 2008 se tyto panenky staly módním hitem a jejich fanoušky je možné nalézt po celém světě.³⁴

Panenky BJD které známe dnes, začala jako první vyrábět japonská firma VOLKS, když Akihiro Henku vyrobil svou první BJD, ty se pak začaly prodávat v roce 1999. Tyto panenky jsou poměrně nové, proto se výrobci snaží neustále zlepšovat jejich pohyblivost i provedení.³⁵

Po Japonsku se začaly panenky vyrábět v Americe, z které se pak pravděpodobně informace o nich dostaly do celého světa. U nás v roce 2010 vznikl pod názvem BJD Kingdom blog a fórum o těchto panenkách, zabývá se pouze typickými BJD z polyuretanové pryskyřice. Umělecké panenky s kulovými klouby u nás nejsou příliš známé, i když na výstavě Doll Prague exhibition bylo několik takových panenek zastoupeno. Dá se tedy očekávat, že brzy i u nás budou panenky s kulovými klouby více k vidění, ať už panenky z pryskyřice nebo jiného materiálu. Pokud jde o panenky umělecké mezi nejvýznamnější tvůrce BJD patří Marina Bychkova, Lidia Snul, Dale Zenter a Rachele Bartel.

³⁴ Srov. From Asian to American, custom BJD dolls derived the necessity of selling cheap BJD dolls. Articlesbase [online]. 2012 [cit. 2012-04-15]. Dostupné z <http://www.articlesbase.com/fashion-articles/from-asian-to-american-custom-bjd-dolls-derived-the-necessity-of-selling-cheap-bjd-dolls-5756593.html>

³⁵ Srov. Asijské kloubové panenky – Ball jointed dolls. O Japonsku.cz [online]. 2010 [cit. 2012-04-15]. Dostupné z <http://www.ojaponsku.cz/asijske-kloubove-panenky-ball-jointed-dolls-1290/>

4.2 Významní umělci

4.2.1 Marina Bychková

Marina je jednou z neznámějších umělkyní panenek s kulovými klouby. Už jako malá nebyla spokojená s panenkami, které se daly koupit a sama si je dotvářela a zdobila. Dnes se zabývá i otázkou sexuality, která je podle ní panenkám odebrána. Nechápe, proč by panenky měly mít potlačené sexuální znaky, když se snaží napodobovat člověka. Jako malá si ona sama z fotky nahé ženy vyrobila panenku, ale babička jí panenku zničila a vynadala jí. Ona sama nesouhlasí s tabuizací nahoty, a proto její panenky jsou realistické po všech stránkách.³⁶

Svoje panenky prodává pod názvem Enchanted Doll a na stejnojmenné webové stránce, je možné si její panenky prohlédnout, podívat se na průběh výroby a panenku si objednat. Panenky jsou vyrobené z neglazovaného porcelánu a jako barvy používá China paint. Tyto barvy jsou transparentní, podobně jako barvy olejové neschnou, ale vypalují se v peci, čímž se stanou nesmyvatelné a trvanlivé. Panenky nemají skleněné oči, ty jsou také malovány touto barvou. Uvnitř celé panenky je konstrukce z pružinek a drátků, které pružinky drží. Díky tomuto mechanismu jsou panenky pohyblivé a drží v dané poloze. Vlasy jsou vyráběné z mohéru, který se nejvíce podobá lidským vlasům. Tyto úchvatné panenky, jsou vysoké 34, 5 cm, jsou vyráběny převážně v limitovaných sériích a jako OOAK.³⁷

Jako náměty pro své panenky si vybírá pohádkové postavy, různé kultury ale i téma jako například rakovina prsu. Panenky jsou typické svým zasněně smutným pohledem, některé jsou dokonce uplakané, jiné jen melancholicky zahleděné. Mají propracované oblečení a doplňky do posledního detailu, korunky, boty, pečlivě vyšité šaty, složité účesy, dokonce i tetování. Některé panenky jsou částečně znetvořené, Frankensteinova nevěsta má viditelnou jizvu přes hrud' a panenka demonstrující zákeřnou nemoc, rakovinu prsu, má na hrudníku podprsenu s ňadry, které lze odejmout, pod nimiž se skrývají jizvy po operaci.

³⁶ Srov. Kouzelné Panenky Mariny Bychkové. DREMLOVÁ, Nadia. Český modelingový a módní portál. [online]. 2010 [cit. 2012-04-15]. Dostupné z <http://www.mdls.cz/clanek/915-kouzelné-panenky-mariny-bychkove>

³⁷ Srov. Enchanted Doll. [online]. [cit. 2012-04-15]. Dostupné z <http://www.enchanteddoll.com/>

4.2.2 Lidia Snul

Lidia Snul, pochází také z Ruska, věnovala se 3D grafice, která jí nenaplňovala pro její nemožnost dotknout se vytvořeného objektu. I ona si jako malá vyráběla panenky a toužila po pohyblivé panence. Po té co se jí narodily děti, se začala výrobě panenek věnovat. První její panenka byla Mice, holčička s čumáčkem, ušima a ocáskem myši malá tak, že se vešla do dlaně. Pro svou práci používá porcelán, pro jeho pevnost a povrch, i přes používání forem je každá její panenka originál. Jako vnitřní pohyblivou kostru používá gumu a drátek, který drží gumu v partiích chodidel a dlaní. Vlasové paručky vyrábí z mohéru.³⁸

Práce této autorky je inspirovaná pohádkami a příběhy, vytváří panenky jako je mořská panna, Ophelia, Gerda a Kay. Podobně jako Marina Bychková, vytváří své panenky melancholicky laděné s posmutnělým výrazem. Panenky jsou malovány vypalovací barvou, mají skleněné oči a mohérové vlasy. Fotí je nahé a nahé je nejspíš i prodává, aby jí její nový majitel mohl sám obléknout. Tato výtvarnice pořádá kurzy tvoření BJD, kde se lidé mohou seznámit s výrobou těchto panenek a domů si po jeho skončení odnesou vlastnoručně vyrobenou panenku.

4.2.3 Dale Zentner

Tato umělkyně vystudovala školu umění v Ontariu v Kanadě a dále se věnovala studiu krejčovství. Toto vzdělání využila k výrobě dětského oblečení, které prodávala pod svou vlastní značkou Just Pretend. Všechny tvůrčí činnosti, které ji naplňovaly, se spojili ve vytváření panenek. Její první panenky nebyly BJD, ale nepohyblivé umělecké panenky, na jejichž výrobu používala polymerovou hmotu. Postupem času se začala zajímat o kloubové panenky a jejich výrobu. I když předešlé panenky byly z polymerové hmoty, panenky BJD tvoří z paper clay, což je na vzduchu schnoucí papírová hlína. Mají skleněné oči a vyměnitelné paruky.³⁹

³⁸ Srov. My First Doll. LIDIA, Snul. bjtales.com [online]. 2011 [cit. 2012-04-15] Dostupné z <http://www.themushroompeddler.com/bjtales/about-the-artist.htm>

³⁹ Srov. Dolls by Dale Zentner. [online]. [cit. 2012-04-15]. Dostupné z: <http://www.dalezentner.com/>

Pananky Dale Zenter mají něžné, nevinné obličejové tváře mladých dívek, velké uhrančivé oči a jemné rysy. Výtvarnice na ně šije úchvatné šaty a vytváří jim módní doplňky. Jelikož jsou vyráběné z na vzduchu tvrdnoucí papírové hlíny, jedná se o OOAK pananky. Nedávno jednu ze svých panenek odlila z pryskyřice, která dovoluje vytvořit jednu panenku vícekrát a jeho vlastnosti dodávají panenkám jemnost a dokonale hladký povrch. I když jedno tělo použila na více panenek, každá panenka je originál, má jiné vlasy, jiné oči a jiné oblečení, které celé panence propůjčuje osobitý vzhled. I tyto pananky ze sebe vyzařují trochu zasmušilosti a nostalgie, ale zároveň působí elegantně a něžně.

4.2.4 Rachelle Bartel

Rachelle Bartel žije ve Francii, je sochařka, ilustrátorka a kreslířka komixu Minaloween. Propojuje kresbu se sochou tak že její přípravná kresba panenky ožije, jakmile jí vytvoří a ta je poté inspirací a předlohou pro další kresby. Model panenky vymodeluje ze samotvrdnoucí hlíny, vytvoří silikonové formy, z kterých odlije panenky z pryskyřice a ty pak maluje akrylovými barvami nebo pomocí airbrushu. Každá panenka je koncipována tak, aby měla svou osobnost.⁴⁰

Tato autorka pracuje s pryskyřicí jak je tomu u klasických BJD, ale nevyrábí tyto pananky ve velkém, jako společnosti zabývající se výrobou kloubových panenek. Pananky nejsou typicky krásné dívky, ale navrhované aby zaujaly. Vytváří například pananky s lidským tělem a kočičí hlavou, některé pananky mají výrazně širší boky oproti zbytku těla, posmutnělý výraz, výraznou kresbu po celém těle a neobvyklá není ani barva těla jako fialová nebo zelená. Tyto pananky mají vyměnitelné oči i paruku, ale v základním setu je pouze jeden pár očí a jedna paruka. I když jsou vyráběny stejně jako pananky velkých společností, převzatá je pouze technologie a materiály, ale panenka je vyráběna osobitěji a originálněji.

⁴⁰ Srov. About. BARTEL, Rachel. Lillycat-cerisedools. [online]. [cit. 2012-04-15]. Dostupné z <http://www.lillycat.net/wordpress/about/>

5 Fantasy bytosti

I když je o fantasy bytostech napsáno mnoho knih, není nikdy zcela jasné, jak by doopravdy měly vypadat a žít, také film od filmu se v jejich ztvárnění liší. Jelikož však jejich existence nelze prokázat, ani vyvrátit nedá se říct, že jsou tyto bytosti smyšlené, ani že neexistují. V mnoha příbězích se poukazuje na to, že jakmile lidé nevěří v kouzelné bytosti, přestávají existovat. Podobně jako v pohádce Petr Pan téměř zemřela víla po vyslovení věty: „Já nevěřím na víly.“

Příběhy mohou mít reálný základ, který se příkrášlováním a převypravováním měnil, až dostal svou fantasijní podobu, nebo podobně jako pohádky měly být příběhy o těchto bytostech nositelem mravních zásad, poukázáním na zlo v rukou nedobrých bytostí a naopak dobro a lásku k přírodě. ThMgr. Milan Klapetek ve své přednášce Skrytá moudrost pohádek, pojednává o těchto bytostech, jako jsou bludičky, vodníci a víly. Poukazuje na jejich možnou souvislost s předešlými božstvy, které po příchodu křesťanství byly odsunuty do pozadí pod nálepkou zlých duchů a strašidel. Tento vývoj měl příznivý vliv na výchovu dětí, které na tyto bytosti věřily, vyhýbaly se lesům, i okolí rybníka, jelikož se bály zlých stvoření, které by jim mohly ublížit.

Nelze opomenout ani souvislost mezi těmito bytostmi a křesťanstvím. Germánská legenda o neutrálních andělech pojednává o vzpouře Lucifera proti Bohu, kdy se andělé rozdělili na tři skupiny, jedni se přidali k Luciferovi, druzí následovali Stvořitele a třetí se nerozhodli ani pro jednu stranu. Andělé, kteří následovali Lucifera, Bůh uvrhl do pekla a proměnily se v černé demony, Ti kteří se nerozhodli pro Boha ani Lucifera byli vyhnáni na zem, kde z jejich potomstva vznikly duchové, trpaslíci a víly.⁴¹

Co se týká přežívání mýtů a pověr, je vždy provázeno různými obměnami při vyprávění a mísení různých mýtů skrze jiné kultury a národy. Proto je možné, že elf, nebo víla, nevypadají u všech národů, spisovatelů, nebo filmů stejně. Nebo naopak se popisy dvou bytostí mohou shodovat, jelikož význam slova elf, může v jiné zemi představovat vílu. Typologie fantasy bytostí je po všech letech převypravování příběhů promísená a tak i v překladech z jiných jazyků nalzáme více alternativ.

⁴¹ LECOUEUX, C. *Trpaslíci a elfové ve středověku*, Praha, 1998. s. 97-98

Stačí vzít do ruky česko-anglický slovník a díky různým překladům jednoho slova a vzájemnému prolínání jejich významů se nedá přesně říct, jak správně danou bytost pojmenovat. Je zde vidět, jak překlad, pouze mezi dvěma jazyky, může ovlivnit popis těchto bytostí. Víla je většinou překládána jako fairy, ale další alternativy překladu jsou elf a nymf. Zde začíná být jasnější, proč je někdy rozdíl mezi elfem a vílou k nerozeznání, jelikož alternativou pro pojmenování víly je elf. Elf se na druhou stranu překládá i jako skřítek a je tedy zřejmé, proč má v jedné knize velikost člověka a v jiné se vejde do dlaně. Překlad víly jako nymph, je už logičtější, jelikož je nymfa vodní bytost, dá se o ní říct, že je to druh vodní víly, což nám zase může připomenout mořskou pannu.

Fantasy bytosti lákaly a lákají umělce k jejich ztvárnění. Jedním z umělců, který se snažil zpodobnit mořskou pannu, nymfu nebo sirénu byl malíř John William Waterhouse, jeho obrazy působí živým a pohádkovým dojmem. Dnešní fantasy obrazy se malují převážně realisticky, nebo ve stylu mangy.

V dnešní době kdy se rozmohl trend tetování a piercingů se začínají objevovat i plastické operace ušního boltce do špičatého tvaru, jako mají elfové. Je to poměrně rychlý zákrok, který je bezpečný. I když plastické operace nejsou ničím neobvyklým, názory na takto upravenou část těla se různí.

5.1 Víly

Člověk by řekl, že ví, jak taková víla vypadá a že si jí dokáže představit, ale je snadné se v té spleti všemožných elfů, víl, najád, dryád, nymf a dalších stvoření ztratit. Dalo by se říct, že všechny zde vyjmenované bytosti jsou víly, ale každá má trochu jinou úlohu, povahu, vzhled i stanoviště kde se nachází.

Jejich velikost by se měla pohybovat v rozmezí od 0,6 až 1,2 m. Kromě rozdělení víl podle velikosti, se setkáváme i s rozdělením na samotářské a stádní. Samotářské jsou popsány jako ne moc čistotná stvoření, oděv nenosí, nebo je výstřední a svérázný. Jsou spíše ošklivé a podobné skřetům, plivníkům a šotkům, kteří jsou příbuzným druhem. Představitelem této víly je Puk z hry Williama Shakespeara *Sen noci svatojánské*. Oproti tomu stádní víly jsou krásné bytosti podobné lidem, mívají starodávné zbraně jako je meč, nebo kopí a jezdí na koni. Spolu s nimi se často vyskytují víly menších rozměrů i víly měřící 1,8 m.⁴²

V pohádkách jsou víly popisovány jako krásné a něžné bytosti, povětšinou dobré. Pojetí víly na koni s výzbrojí připomíná spíše Tolkienovy elfy, které ztvárnil právě jako vysoké a štíhlé bytosti, se špičatýma ušima, střílejšími šípy pomocí luku.

V další knize jejich velikost přesahuje lidskou, ale jakmile se chce ukázat dítěti, dokáže se zmenšit na velikost dětské dlaně, aby ho nepolekala. Vypadá jako krásná, mladá a rozumná žena, v šatech, které vypadají jako ze starých dob. Jelikož patří mezi bytosti vzduchu, má křídla a nejen díky nim, je nejbližší k andělům, ale i díky své milé a dobré povaze. V pohádkách bývá naznačen jejich úkol pomáhat lidem v plnění přání, tím že jim poukážou cestu, aby dokázali jít vstříc svým přáním a plánům.⁴³

Pro zjednodušení se slovo víla dá použít pro typ kouzelné bytosti, která má své poddruhy, již zmiňované najády, dryády a jiné. Název elf se občas objevuje jako synonym, ale zároveň může znamenat zcela jinou bytost. Jak elf, tak víla bývají vyobrazováni s křídly i bez nich, jsou různě vysocí a rozličné jsou i názory na jejich oblečení, je tedy těžké tyto dvě bytosti zcela od sebe oddělit, nebo je přesně definovat.

⁴² Srov. KOLEKTIV AUTORŮ, *Bájně bytosti a další tvorové ze světa fantazie*, Praha, Fortuna Libri 2009. s. 158- 159

⁴³ KRIELEOVÁ, A. *Poselství elfů, víl a jiných dobrých duchů*, Praha, Knižní klub, 2007. s. 149

5.2 Elfové

Elfové patří mezi nejznámější fantasy bytosti a i přesto je každý spisovatel líčí trochu jinak, ať už se jedná o výšku, věk či jejich náplň dne. Na následujících příkladech jsou znatelné rozdíly vidět, někde se setkáváme úplně s opačnými názory a popisem těchto bytostí. Je tomu podobně jako u víl, u kterých někdy sedí jejich popis spíše na elfa a naopak.

V knize *Bájně bytosti a další tvorové ze světa fantazie* autoři rozdělují elfy na dva hlavní druhy, temné a světlé elfy, přičemž světlí elfové mají světlou pokožku, vlasy i barvu očí a temní se naopak vyznačují tmavšími odstíny pleti až po černou, stejně tak je tomu u barvy vlasů a očí. Jejich výška se pohybuje kolem 1,8 m, ale nejsou výjimkou i mnohem menší.⁴⁴

V předešlé knize je zmínka o elfech lesních, kteří mají být jakýmsi poddruhem. V knize *Klíč k určování kouzelných tvorů ve světě kolem nás*, se autor věnuje právě jim, jsou zde líčeni jako tvorové, kteří mají v oblibě zpěv, tanec a radovánky a jsou lehce nevypočitatelní. Oproti jiným autorům jsou zde vyobrazeni menší než lidé, ale ne tak malí aby se vešli do dlaně, měří přibližně 150 cm. Mají křídla a jejich oděv se skládá ze sezónních rostlin. Svoje oblečení mění podle ročních dob a stejně jako se mění barva a složení jejich oděvů, jejich skoro průsvitná pleť, pokrytá šupinkami připomínající listy, mění svou barevnost, v zimě je lehce popelavá, ale s jarem se jejich pleť rozzáří.⁴⁵

Další odlišný názor na jejich existenci je, že jsou elfové stvoření Boží, jsou tu, aby přírodě pomáhaly a ta aby pak zrcadlila krásu nebes. Vypadají jako mladí lidé, s něžnými obličejí, jsou stále mladí a velice malí, tak že mohou žít v květech rostlin, ale jsou i větší elfové, sahající lidem přibližně po prsa. Jejich prací je starání se o květiny, ne však o květiny vodní, které opatrují rusalky. Květiny by bez nich vykvetly, ale nedávaly by lidem takovou radost a požitek jaký díky elfům květiny vyzařují. Elfové jsou zde bytostmi vzduchu a mají tudíž křídla, ale k létání je nepotřebují, i když křídélky při letu pohybují, je to jen vyjádření radosti. Jsou zde popsáni jako dobromyslní a milý tvorové, kteří se starají o část přírody, aby vše bylo v harmonii.

⁴⁴ Srov. KOLEKTIV AUTORŮ, *Bájně bytosti a další tvorové ze světa fantazie*, Praha, Fortuna Libri 2009. s. 154

⁴⁵ Srov. DI TERLIZZI, T. *Klíč k určování kouzelných tvorů ve světě kolem nás*, Praha, Knižní klub 2006. s. 30- 33

Nemají rádi, když lidé trhají květiny bezúčelně, ale sklizení a utržení květiny z důvodu obdarování jim nevadí.⁴⁶

Nelze jednoznačně říct, jaký z těchto popisů je správný nebo původní, jelikož jsou názory na jejich vzezření nejednotné, ale nečastěji se setkáváme s dvěma typy vyobrazení těchto tvorů. Většina lidí si elfy pravděpodobně vybaví z filmu či knihy *Pán prstenů* od J. R. R. Tolkiena, ve kterém jsou ztvárněni jako vznešené, nesmrtelné bytosti s protáhlými ušima, jsou zde stejně vysokí jako lidé, látky oděvů jsou lehké v barvách přírody. Dalším nejčastějším typem je maličká bytost, žijící v květu, o který se stará. Vzhled je podobný lidem, mají oproti velkým elfům křídla a jejich oděv je sestaven z listů a okvětních plátků, tento popis odpovídá i na jiné druhy malých víl. Ať už se jedná o jakýkoliv popis elfa, převážně se setkáme s názorem, že mají spojitost s přírodou, starají se o její chod a harmonii nebo žijí hluboko v lesích, aby je lidé nespátřili. Pokud budeme brát v potaz ještě jejich další členění, na temné a světlé dostaneme se k dalšímu rozšíření jejich typologie.

V knize *Trpaslíci a elfové ve středověku* se dokonce dělí na černé, temné a světlé. Černí jsou popisováni jako zlá stvoření, světlí jsou zástupci dobra a temní by měli být někde na pomezí dobra a zla, kromě toho by měli žít pod zemí.⁴⁷

⁴⁶ KRIELEOVÁ, A. *Poselství elfů, víl a jiných dobrých duchů*, Praha, Knižní klub, 2007. s. 143-145

⁴⁷ LECOUTEUX, C. *Trpaslíci a elfové ve středověku*, Praha, 1998. s. 97-98

5.3 Mořské panny

Ani u této bytosti neexistuje jednotný a zcela správný název. Stvoření, které si pod pojmem mořská panna představí většina lidí, bude nejspíš od pasu nahoru žena s rybím ocasem. Avšak takto ztvárněná bytost, se dá nalézt i pod názvem siréna, či rusalka.

Jako možné prapředky nebo přinejmenším inspiraci pro tyto bájně tvory mohli sloužit starověcí bohové. Mezi bohy, kteří byli vyobrazováni zpoza jako ryby a zpoza jako lidé, patřil babylonský Oannes a také Derceto, což byla semitská bohyně Měsíce.⁴⁸

I když název mořská panna je známý, jinde na světě se jim říká jinak, například na Skandinávii je označují za havmad, což je přeloženo jako mořští lidé. Stejně jako jiných bytostí mají i mořské panny příbuzné tvory k jejich druhu, můžeme se setkat se sirénou a harpií. Spojovacím článkem mezi sirénami a mořskými pannami je jejich zpěv, kterým vábí lidi, také jejich vidění budoucnosti. Většinou se zdržují v blízkosti břehů, ale občas se vydají i na otevřenou moře, nejčastěji bývají o samotě, zřídka kdy v malých skupinkách. Ne vždy je tato vodní bytost znázorňována jako krásná žena, může mít blány mezi prsty, vlasy podobné mořským řasám a žábry na krku.

Pod názvem rusalka, bychom si však ženu s rybím ocasem nejspíš nepředstavili, ale kniha *Poselství elfů, víl a jiných dobrých bytostí* je důkazem rozmanitého pojmenování jednoho typu fantasy stvoření.

Rusalky spolu s vodníky žijí převážně ve stojatých, nebo mírně tekoucích vodách, nejvíce jich žije v moři, kde tvoří početnější společenstva. Jejich obličej je krásný, mají jemné a křehké rysy, od pasu dolů se znázorňují s rybím ocasem.⁴⁹

Rusalka v českém podání je vodní víla, známá z opery zhudebněnou Antonínem Dvořákem. Velmi podobný příběh má film *Malá mořská víla* od režiséra Karla Kachyňi. I když v tomto filmu mořská víla nemá místo nohou ploutev v originálu od Hanse Christiana Andersena je mořská víla, či mořská panna vzhledem podobná lidské bytosti s ploutví.

Bytost, která částečně odpovídá popisu mořské panny je v knize *Klíč k určování kouzelných tvorů* nazvána sirénou, mořskou pannou i mořskou vílou. Od pasu dolu nemá sice vždy ploutev, ale něco co se jí podobá, například ocas mořského koníka. Nemají na sobě ani jeden chloupek, či vlas, to co vypadá jako vlasy, jsou vnější žábry,

⁴⁸ BANDINI, G a D. *Knihy elfů a víl*, Olomouc, Fontána, 2005. s. 225

⁴⁹ KRIELEOVÁ, A. *Poselství elfů, víl a jiných dobrých duchů*, Praha, Knižní klub, 2007. s. 109-110

pro získávání kyslíku. Jako vlasy vypadají i chapadla, který má jiný druh sirény, její žábry se na rozdíl od prvního druhu nacházejí pod hrudním košem. Jejich barevnost a vzhled odpovídá různorodému podvodnímu světu a jeho živočichům. Není zcela jasné, kolika se dožívají, ale zajisté více než 240let.⁵⁰

Kniha elfů a víl vnáší do složitosti všemožných názvů trochu rozřešení Vodní panny, jsou zde popsány jako víly, které zůstávají v blízkosti vody. Podobně jako ostatní víly mají mnoho jmen podle toho v jaké zemi a v jakém čase byly vytvořeny, také určitá oblast a jazyk se v daném jméně odráží. Můžeme se tedy setkat s pojmenováním vodní víly jako mořské panny, rusalky, najády, nymfy, sirény, vodní žínky, nereidy, undiny a podobně.⁵¹

I když každá z těchto vodních bytostí má svůj specifický popis, může se jednat jen o jakousi obměnu vodní víly, jednou je krásná s rybím ocasem, podruhé jako nymfa svůdná, lákající muže do záhuby a na potřetí se setkáme s rusalkou něžnou a nevinou, která se kvůli nestálé lidské lásce stala bludičkou. Nedá se tedy říct, že všechny tyto názvy jsou synonyma, jelikož v každé zemi a každé knize jsou popsány jinak.

Právě u mořských panen a celkově všech vodních bytostí se setkáváme s příběhy, kdy na svou krásu nebo krásný zpěv, lákaly lidi na smrt. Vodníci v pohádkách, Sirény v Homérově Epose, nymfy, které v příbězích lákaly mladé muže a pak je stáhly pod hladinu, podobně jako mořské panny ve filmu Piráti z Karibiku na vlnách podivna. I když příběhy jako Malá mořská víla, poukazují na utrpení a hořký konec víly, která se zamilovala do lidského muže, převažují příběhy o jejich zákeřnosti a nevypočitatelnosti. Díky své kráse muže snadno nalákají do pasti, která na ně čeká, jelikož půvabná žínka snadno okouzleného muže stáhne pod hladinu vody.

⁵⁰ Srov. DITERLIZZI, T. *Klíč k určování kouzelných tvorů ve světě kolem nás*, Praha, Knížní klub 2006. s. 56- 61

⁵¹ Srov. BANDINI, G. a D. *Kniha elfů a víl*, Olomouc, Fontána, 2005. s. 225-226

6 Praktická část

6.1 Konstrukce panenky a výběr materiálu

Inspirací pro mou práci mi byly panenky zde uvedených umělců, obdivuji jejich pečlivost, zvládnutí technologie při jejich výrobě a precizně zpracovaný pohybový aparát kloubových panenek. Abych i mým panenkám zajistila možnost pohybu, prohlížela jsem si fotky panenek, na kterých jsem se zaměřila na konstrukci kloubního systému. Další otázkou bylo, jak panenku složit, jelikož je vytvořeno několik dutých částí těla a ty se pak spojí pomocí drátu a gumy nebo pružin. Rozhodla jsem se pro kulatou gumu, kterou protáhnu celou panenkou. Guma tak spojuje paže s hrudníkem a další je protažena od nohou k hlavě, kde se háčkem a uzlem zafixuje gumová kostra panenky. Ve skicách a nákresech jsem si ujasnila, jak budou klouby vypadat, že v kloubech dlaní a chodidel bude umístěn drát pro uchycení gumy a kolik pohybu panence klouby dovolí.

Jako materiál pro výrobu těchto panenek se pro svou pevnost používají materiály jako dřevo, keramická hlína, nebo plast. Dá se použít i polymerová hmota, fimo, cernit nebo sculpey. Ale tyto materiály nejsou tak pevné, jako již zmíněné materiály, a proto by se mohlo stát, že polymerová hlína v zatěžovaném spoji může prasknout, podobně jako malé a tenké části.⁵²

Proto jsem se rozhodla použít fimo na výrobu modelu, je podobný moduritu, ale lépe se s ní pracuje, nelepí a dobře drží tvar. Je to hmota vytvořená přímo pro výrobu panenek, má přirozeně pleťový odstín, a proto se tato hmota používá při výrobě OOAK uměleckých panenek, nebo modelů připravených k odlévání forem. Jakmile je výrobek hotov, upeče se v klasické troubě na 130 °C přibližně 20 minut, podle velikosti výrobku. Po vychladnutí se hmota dobře opracovává, dá se řezat skalpelem i šmirglovat, čímž se vyhladí možné zbylé nerovnosti.

Pro výrobu finálního výrobku mě oslovil porcelán, svojí pevností a vzhledem. Jelikož musí být panenky duté pro provlečení gumou, je odlévání panenek porcelánovou licí hmotou ideální. Rozhodla jsem, že panenky vyrobím z biskvitu, neglazovaného porcelánu, a poté je namaluji akrylovými barvami, které poté zafixuji matným a lesklým lakem.

⁵² Srov. OROYAN, S. *Desining the doll*, California: C&T Publishing, 1999. s. 116

Nejprve je však nutné vyrobit sádrové formy, jelikož se každá panenka skládá z více částí, je zapotřebí počítat s větším množstvím forem. Před samotným vytvářením modelu panenky je dobré si na skicách ujasnit tvary částí těla, aby bylo možné co nejsnadněji odlít sádrové formy. A promyslet si kudy povedou spoje, které se nemusí podařit zcela zahladit, nebo je možné, že se po výpalu nepatrně objeví.

Nelze zapomenout ani na kůži, která je vlepena mezi jednotlivé části těla, aby se porcelán neopotřebovával, klouby se po kůži hladce pohybovaly a zároveň díky ní bude panenka lépe držet v nastavené poloze.

Pro výrobu vlasů jsem vybrala kanekalon, umělé vlákno, které se podobá lidským vlasům a je možné ho zakoupit ve velké škále barev. Kanekalon se nalepí na gázu vyformovanou podle hlavičky panenky, vlasy tak jsou sundavací jako paruka a je možné tak v případě opotřebení gumy, navléknout gumu novou.

Jelikož jsou panenky celkem malé, je lepší většinu částí oděvu šít ručně. Barva oděvu, by se měla hodit k popisu fantasy bytosti, stejně tak i zvolený materiál. Jemné detaily se dají na látku namalovat akrylovými barvami, nebo vyšít. Oděv tak bude ozvláštněn a vypadat reálněji.

6.2 Návrh podoby panenek

Panenko na fantasy téma jsem si vybrala pro možnost rozvinutí fantasmie při jejich tvorbě. I když jsou fantasy bytosti v knihách popsány, není zcela dáno, jak by měly doopravdy vypadat. Držela jsem se stručných popisů těchto tvorů, ale zároveň jsem se snažila do panenek promítnout mojí představu o nich. Z velkého množství bytostí ze světa fantasmie jsem si vybrala elfa, drobnou vílu a mořskou pannu. Každá panenka je zástupcem jednoho ze živlů, kromě ohně, kterému vládnou spíše tvorové než bytosti. Všechny bytosti jsou zároveň propojeny s přírodou a tomu odpovídá i jejich vzhled.

Víla jako zástupce vzduchu, má malá křídélka, které symbolizují umění létat. Rozhodla jsem se je vyrobit z drátku, potaženým silonovou punčochou, která dobře imituje strukturu křídel hmyzu. Jelikož jde o druh malé víly, který je známý z dětských pohádek, měla být roztomilá. K tomu jsem použila mírně baculaté tělíčko, které zjemnilo rysy a velikou hlavičku s lehkým úsměvem působící dětsky. Velikost jsem podle knih přizpůsobila tak, aby panenka odpovídala reálným rozměrům. Jelikož jde o malé stvoření žijící v přírodě, chtěla jsem na to upozornit výrobou jejího oděvu, který jsem v návrhu nakreslila z lístků olše a listů jitrocele. Z listů má i taštičku, která nemůže

malé víle chybět, jelikož rády sbírají různé věci. Víly jsou spojené s přírodou, jako jsou lesy a louky, proto by měla mít zelené oči, které jí budou korespondovat s oděvem. Kontrastně působí červenohnědé vlasy a pihy na světlém obličej, vlasy jí zdobí čelenka se zelenými korálky.

Elf je podobně jako víla spjat převážně s lesy a jeho okolím. Je zástupcem země, žije v lesích, kde spolu s přírodou vytvářejí symbiózu. Elfku jsem ztvárnila jako štíhlou ženu, s neutrálním výrazem, který by měl podpořit vznešenost, která je elfům vlastní, uši jsou velké, špičaté a vykukují skrze vlasy, což napovídá o původu bytosti. Její oděv je zhotoven ze dvou dílů, sukně sahající jí nad kolena je ozdobená koženým páskem a vrchní top bez rukávů je šněrovací koženým provázkem. Boty má také z kůže, jsou to jednoduché sandálky na šněrování, které podtrhují její přírodní vzhled. Chtěla jsem ztvárnit elfku jako nespoutanou, odvážnou a zároveň něžnou bytost, proto má plavé vlasy, světle modré oči, na hlavě jemnou čelenku přes čelo, jako doplněk má kožený toulec, luk a šípy, kterými jsou elfové pověstní.

Zástupcem vody je mořská panna. Jelikož jde o panenky BJD bylo ztvárnění ploutve výzvou. Mořskou pannu jsem chtěla ztvárnit, jako nevyzpytatelnou bytost, je to napůl člověk, napůl ryba. V návrhu jsem zvolila pro ploutev okrovou barvu s nádechem do zelena, vlasy hnědé jako kontrast poměrně světlé ploutve. Oči namalované jako rybí, též okrové barvy. Protože se jedná o vodní bytost, která nenosí oblečení, zahalí jí nádra náhrdelník z malých mušliček a na zeleno nabarveného provázku, připomínající chaluhy. Ve vlasech má drobné copánky zapletené a bílé korálky, představující perly, z týž korálků má zhotovenou čelenku do vlasů uprostřed se zelenou mušličkou.

6.3 Popis výroby panenek

Nejprve bylo nutné si vytvořit kresebné návrhy, abych si ujasnila pohybový mechanismus, proporce a osobnost panenek. V průběhu kreslení skic jsem se rozhodla pro barvu oblečení, vlasů i očí a pro drobné doplňky dotvářející charakter jednotlivým bytostem. Jakmile byl návrh designu panenky hotov, překreslila jsem si návrh na papír ve velikosti, která odpovídala velikosti budoucího modelu. Kostru těla jsem vytvořila z hliníkové fólie, abych polymerovou hmotou zbytečně neplýtvala. Nohy, paže a tělo jsem každé vymodelovala v kuse, hlavu, dlaně a chodidla jsem modelovala zvlášť. Po upečení a vychladnutí jsem části těla obrousila brusným papírem a rozřezala nohy, paže a tělo, tak aby po domodelování kloubů, bylo tělo pohyblivé.

U mořské panny jsem modelovala celou panenku od krku po ploutev v jednom kuse, zvláště jsem modelovala pouze hlavu, paže a dlaně. Jakmile jsem měla klouby dotvořené, museli se části znovu upéct. Poté opět následovalo šmirglování, aby byl povrch připraven k tvoření sádrových forem. Model elfa jsem vytvořila ve velikosti 47 cm, počítala jsem s přibližně 15% smrštěním při schnutí a výpalu. Výsledná panenka by měla odpovídat velikosti člověka 4,5 krát zmenšeného, ve stejném měřítku jsem tvořila i mořskou pannu, jejíž model byl dlouhý 55 cm. Malá víla byla zhotovena tak, aby po výpalu odpovídala velikosti víly vedené v literatuře, kolem 30 cm.

Před samotnou výrobou forem bylo důležité si promyslet, na kolik dílů bude nutné jednotlivé formy udělat. Na model jsem si tužkou naznačila, kudy bude procházet střed formy, pokud šlo o formu z více kusů, byla část těla rozdělena na potřebný počet částí, aby šel poté model i odlitek vyndat. Při odlévání sádrových forem je důležitá separace, já použila vodu s mýdlem a trochou oleje, aby se části forem k sobě neslepily. Na vílu bylo potřeba vytvořit 9 forem, její tělo je složené z 15 dílů, na elfku 11 forem, její tělo tvoří 19 částí a mořská panna je vytvořená z 22 dílů a bylo na ní potřeba 12 forem. Po vytvoření všech forem, jsem je nechala asi týden proschnout. Mezitím co formy prosychaly, jsem si připravila porcelán. Použila jsem Francouzský porcelán značky KPEL, je to porcelánová licí hmota v práškovém stavu, kterou jsem si připravila v poměru přibližně 2,5 kg práškové licí hmoty na 1 litr vody.

Pak přišlo na řadu samotné odlévání, porcelánovou licí hmotu jsem vlila po okraj do formy a skalpelem jsem kontrolovala jak je střepe silný. Průběžně jsem musela porcelán dolívat, jak sádra vsakovala vodu z licí hmoty a ta se obalovala na vnitřek formy. Jakmile byl střepe tak silný, že zaručoval pevnost budoucí části, vylila jsem zbytek licí hmoty zpět do nádoby s porcelánem. Odlitek jsem musela nechat v sádrové formě přibližně 6 hodin, aby trochu proschnul, zpevnil se a dal se lépe vyndat a nedeformoval se. Po vyjmutí odlitků bylo zapotřebí začistit spáry, a dokud byl porcelán v koženém stavu, vyřízly se potřebné otvory a protažením drátu v kloubech chodidel a dlaní se připravil otvor pro drát, na kterém bude držet protažená guma. Po proschnutí porcelánových částí těla, následoval přežah a výpal. Po přežahu i výpalu mírně vystoupily spáry, které jsem brusným papírem obrousila, aby tělo bylo hladké. Do připravených dírek v kloubech dlaní a chodidel jsem prostrčila drátek vhodné délky a zakápla lepidlem, díky kterému zůstane na místě.

Pro svou krycí schopnost a rychlé schnutí jsem na pomalování panenky, vybrala akrylové barvy. Panenky jsem namalovala podle návrhu a nechala barvy proschnout, aby se mi namalovaná panenka nepřilepila k podložce, zapíchala jsem do polystyrenové desky špejle, na kterých části těla proschly. Po řádném proschnutí bylo důležité barvu zafixovat lakem na akryl. Na tělo jsem použila matný a na oči a rty lesklý lak, abych jim tak dala realističtější vzhled a hloubku. Jakmile byl suchý i lak, nalepila jsem na plošky částí těla kůži, která slouží pro snížení tření porcelánu o porcelán a zároveň pomáhá zafixovat polohu panenky.

Poté bylo nutné vyrobit z drátku malé háčky, které se zachytily za drátky v kloubech, díky nim bylo možné panenku provléci gumou a vytvořit tak jakousi vnitřní elastickou kostru. Nejprve jsem na gumu protaženou skrze hrudník navlíkla ruce a svázala jsem gumu uvnitř hrudníku. Poté jsem stejným způsobem provlékla gumu od nohou skrze hrudník až k hlavě, kde jsem udělala uzel přes kousek špejle, aby se uzel neprovlékl. U mořské panny jsem postupovala obdobně, gumu jsem provlékala od ploutve, opět skrz hrudník, k hlavě. Při navlékání je důležité gumu dobře utáhnout, aby panenka držela pohromadě, ale zároveň aby byla guma pružila.

Jakmile byla panenka složená, bylo zapotřebí vyrobit paruku. Tu jsem zhotovila tak, že jsem přes hlavičku přetáhla igelitový pytlík a zachytila ho gumičkou. Přes pytlík jsem stejným způsobem uchytila kus gázy, který jsem pokryla vrstvou lepidla Herkules. Ten po zaschnutí vytvořil pevnou čepičku, na kterou jsem pomocí obuvnického lepidla přenocel lepila pramínky od týlu směrem k čelu, dokud jsem nepokryla celou hlavičku. Paruku jsem k hlavičce připevnila oboustrannou lepenkou, aby bylo možné ji v případě nutnosti sejmout. Poté jsem panence ušila šaty, popřípadě vytvořila ozdoby, podle návrhů.

7 Závěr

V teoretické části se podařilo objasnit problematiku dětské hry i sběratelství. Popsaný historický vývoj je důležitý, pro pochopení návaznosti na dnešní tvorbu panenek. Vysvětlen byl také fenomén BJD, jeho stručné rozšíření a dále byli představeni významní tvůrci tohoto oboru umění. Panenky jsou tvořeny v různých stylech, praktická část je inspirována fantasy literaturou, která je zde popsána. Jelikož je fantasy literatura tak rozmanitá, bylo důležité vysvětlit možnost vzniku těchto příběhů, nejistou otázku názvů a zařazení, a nastínit možný kontext s křesťanstvím.

V praktické části byly vytvořeny panenky typu BJD, které jsou díky kloubům pohyblivé, zároveň však plní estetickou funkci umělecké panenky. Při tvorbě se podařila konstrukce kloubů, které plní pohybovou funkci, zároveň nepůsobí rušivě. Pro znázornění různých druhů kloubů, je na každé panence využit jiný typ. Při ztvárnění různých fantasy bytostí, bylo vhodné docílit odlišného charakteru postav, kterému napomohly různé výrazy obličeje, oděvy a drobné doplňky.

8 Seznam použité zdrojů

BANDINI, D. A G. Kniha elfů a víl, Olomouc: Fontána Esotera, 2005. ISBN 80-7336-263-5

DARBYSHIRE, L. Encyklopedie sběratele- panenky a hračky, Praha: Václav Svojtka & Co. 1999. ISBN 80-7237-036-7

DITERLIZZI, T. A BLACK, H. Klíč k určování kouzelných tvorů ve světě kolem nás, Praha: Euromedia Group, 2006. ISBN 80-242-1709-0

JANOŠOVÁ, P. Dívčí a chlapecká identita- vývoj a úskalí, Praha: Grada Publishing, 2008. ISBN 978-80-247-2284-9

KOLEKTIV AUTORŮ, Bájné bytosti a další tvorové ze světa fantazie, Praha: Fortuna Libri, 2009. ISBN 978-80-7321-467-8

KRIELEOVÁ, A. Poselství elfů, víl a jiných dobrých bytostí. Praha: Euromedia Group, 2007. ISBN 978-80-242-1923-3

LANGMEIER, J. A KREJČÍŘOVÁ, D. Vývojová psychologie, Praha: Grada Publishing, 2. Aktualizované vydání, 2006. ISBN 80-247-1284-9

LECOUTEUX, C. Trpaslíci a elfové ve středověku, Praha: Volvox Globator, 1998. ISBN 80-7207-118-1

OROYAN, S. Desining the doll, California: C&T Publishing, 1999. ISBN 1-57120-060-6

TŘEŠTÍK, M. Umění sbírat umění. Praha: Gasset, 2010. ISBN 978-80-87079-09-6

Zeznam použitých internetových adres

<http://www.rebornpanenky.cz/>

<http://www.ojaponsku.cz/>

<http://www.articlesbase.com/>

<http://www.mdls.cz/>

<http://www.enchanteddoll.com/>

<http://www.themushroompeddler.com/bjtales/about-the-artist.htm>

<http://www.dalezentner.com/>

<http://www.lillycat.net/wordpress/about/>

9 Seznam příloh

I. Teoretická část-Historické panenky

- Obrázek 1 :** Panenka ze dřeva
- Obrázek 2 :** Panenky z látky
- Obrázek 3 :** Panenka z biskvitu
- Obrázek 4 :** Panenka z vosku
- Obrázek 5 :** Panenka z papírové masy
- Obrázek 6 :** Panenka z celulóidu

II. Teoretická část-umělecké panenky a BJD

- Obrázek 1 :** Laura Scattolini
- Obrázek 2 :** Galina Dmitruk
- Obrázek 3:** Ira Deineko
- Obrázek 4 :** Reborn panenka
- Obrázek 5 :** Panenka BJD
- Obrázek 6 :** Panenka BJD
- Obrázek 7 :** BJD, autor Rachelle Bartel
- Obrázek 8 :** BJD, autor Dale Zentner
- Obrázek 9 :** BJD, autor Marina Bychkova
- Obrázek 10 :** BJD, autor Marina Bychkova
- Obrázek 11 :** BJD, autor Lidia Snul
- Obrázek 12 :** BJD, autor Lidia Snul

III. Obrázky fantasy bytostí

- Obrázek 1 :** John William Waterhouse: A Mermaid – 1901
- Obrázek 2 :** Elf, kresebný styl Manga komixů
- Obrázek 3 :** Víla

IV. Praktická část- přípravné skici a dokumentace

Obrázek 1 : Víla- konstrukce těla

Obrázek 2 : Víla- obličej

Obrázek 3 : Víla- oděv

Obrázek 4 : Víla- doplňky

Obrázek 5 : Víla- barevný návrh

Obrázek 6 : Víla

Obrázek 7 : Víla

Obrázek 8 : Víla

Obrázek 9 : Elfka- konstrukce těla

Obrázek 10 : Elfka- obličej

Obrázek 11 : Elfka- oděv

Obrázek 12 : Elfka- doplňky

Obrázek 13 : Elfka- barevný návrh

Obrázek 14: Elfka

Obrázek 15: Elfka

Obrázek 16: Elfka

Obrázek 17 : Mořská panna- konstrukce těla

Obrázek 18 : Mořská panna- obličej

Obrázek 19 : Mořská panna - doplňky

Obrázek 20 : Mořská panna- barevný návrh

Obrázek 21 : Mořská panna

Obrázek 22 : Mořská panna

I. Teoretická část-Historické panenky

Obrázek 1: **Panenka ze dřeva**

Encyklopedie sběratele-hračky a panenky

Obrázek 2: **Panenky z látky**

Encyklopedie sběratele-hračky a panenky

Obrázek 3: **Panenka z biskvitu**

Encyklopedie sběratele-hračky a panenky

Obrázek 4: **Panenko z vosku**
Encyklopedie sběratele-hračky a panenky

Obrázek 5: **Panenko z papírové masy**
Encyklopedie sběratele-hračky a panenky

Obrázek 6: **Panenko z celuloídu**
Encyklopedie sběratele-hračky a panenky

II. Teoretická část-umělecké panenky a BJD

Obrázek 1: **Laura Scattolini**

<http://www.dollery.com/html/DollShow2010/images/Scattolini/sca-10-goldenchair-a-lg.jpg>

Obrázek 2: **Galina Dmitruk**

http://www.glinadolls.com/images/stories/portfolios/item_thumbnail/1_39_1297626981.jpg

Obrázek 3: **Ira Deineko**

http://img1.liveinternet.ru/images/attach/c/0/40/453/40453154_deneko_022.jpg

Obrázek 4: **Reborn panenka**

<http://www.rebornpanenky.cz/wp-content/uploads/reborn041.jpg>

Obrázek 5: **Panenka BJD**

<http://www.ojaponsku.cz/wp-content/uploads/2010/05/02-Super-Dollfie-model-Luna-225x300.jpg>

Obrázek 6: **Panenka BJD**

<http://fc03.deviantart.net/fs71/f/2010/052/2/4/24f83164da559d5191f1e45381594326.jpg>

Obrázek 7: **BJD, Rachele Bartel**

http://www.lillycat.net/wordpress/wp-content/uploads/2011/12/6441061301_d9f53c6dde_o.jpg

Obrázek 8: **BJD, Dale Zentner**

http://www.pinkgrapefruitfashions.com/2012/FashionScans2012_1/DP_M1.jpg

Obrázek 9: **BJD, Marina Bychkova**
<http://www.enchanteddoll.com/galleries/cinderella2/images/cinderella-4.jpg>

Obrázek 10: **BJD, Marina Bychkova**
<http://www.enchanteddoll.com/galleries/surviving/images/surviving-6.jpg>

Obrázek 11: **BJD, Lidia Snul**
<http://www.themushroompeddler.com/bjtales/images/Ophelia/Ophelia17.jpg>

Obrázek 12: **BJD, Lidia Snul**
<http://www.themushroompeddler.com/bjtales/images/mermaid/12.jpg>

III. Obrázky fantasy bytostí

Obrázek 1: **John William Waterhouse:**
A Mermaid – 1901

http://www.jwwaterhouse.com/paintings/images/waterhouse_a_mermaid.jpg

Obrázek 2: **Elf, kresebný styl Manga komixů**

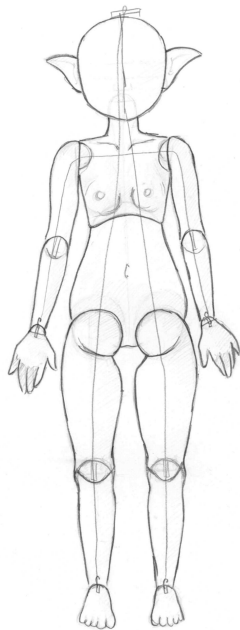
<http://files.myopera.com/S4R4H/albums/1381011/Pixie%20elf.jpg>

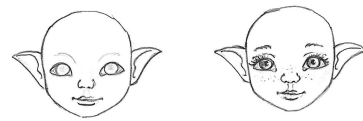
Obrázek 3: **Víla**

http://img3.etsystatic.com/il_570xN.223898243.jpg

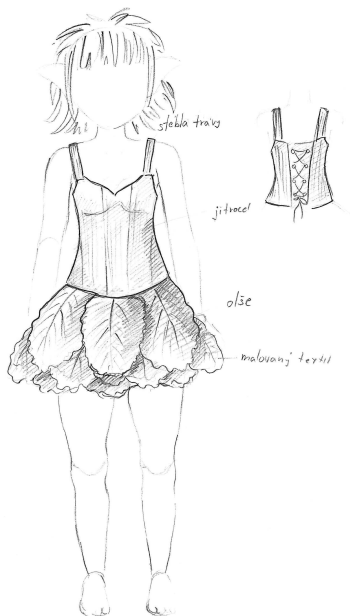
IV. Praktická část- přípravné skici a dokumentace

Obrázek 1: Víla- konstrukce těla

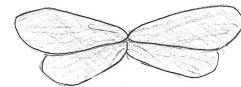
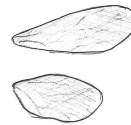

Obrázek 2: Víla- obličej

Obrázek 3: Víla- oděv

KŘÍDKA (PROPUŠČENÉ OD VOSY)

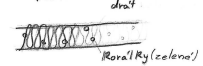

drůtek potažený síťkou

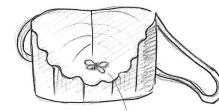
ČELENKA

VZOR

TAŠTIČKA

knoflík

Obrázek 4: Víla- doplňky

Obrázek 5: **Víla**- barevný návrh

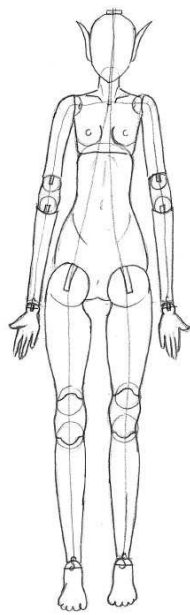
Obrázek 6: **Víla**

Obrázek 7: **Víla**

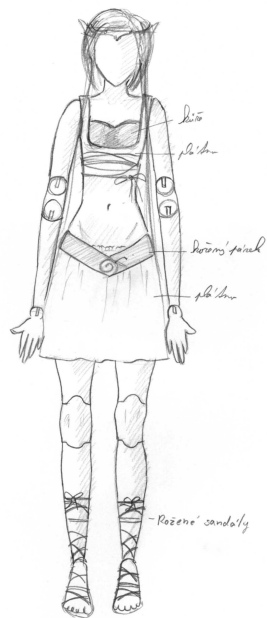
Obrázek 8: **Víla**

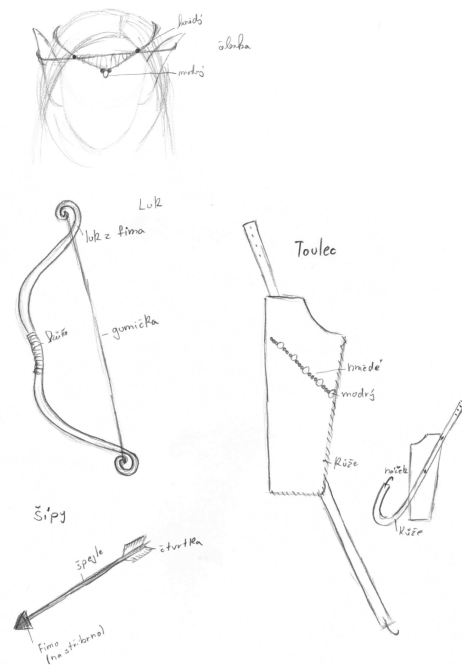
Obrázek 9: Elfka- konstrukce těla

Obrázek 10: Elfka- obličej

Obrázek 11: Elfka- oděv

Obrázek 12: Elfka- doplňky

Obrázek 13: **Elfka- barevný návrh**

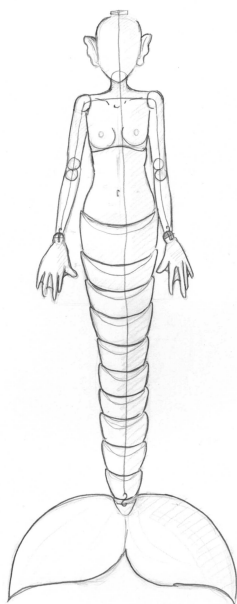
Obrázek 14: **Elfka**

Obrázek 15: **Elfka**

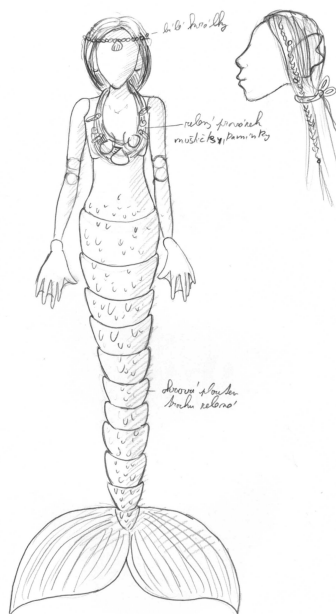
Obrázek 16: **Elfka**

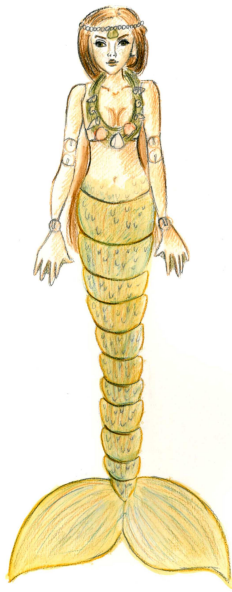
Obrázek 17: Mořská panna- konstrukce těla

Obrázek 18: Mořská panna- obličej

Obrázek 19: Mořská panna - doplňky

Obrázek 20: Mořská panna- barevný návrh

Obrázek 21: Mořská panna

Obrázek 22: Mořská panna